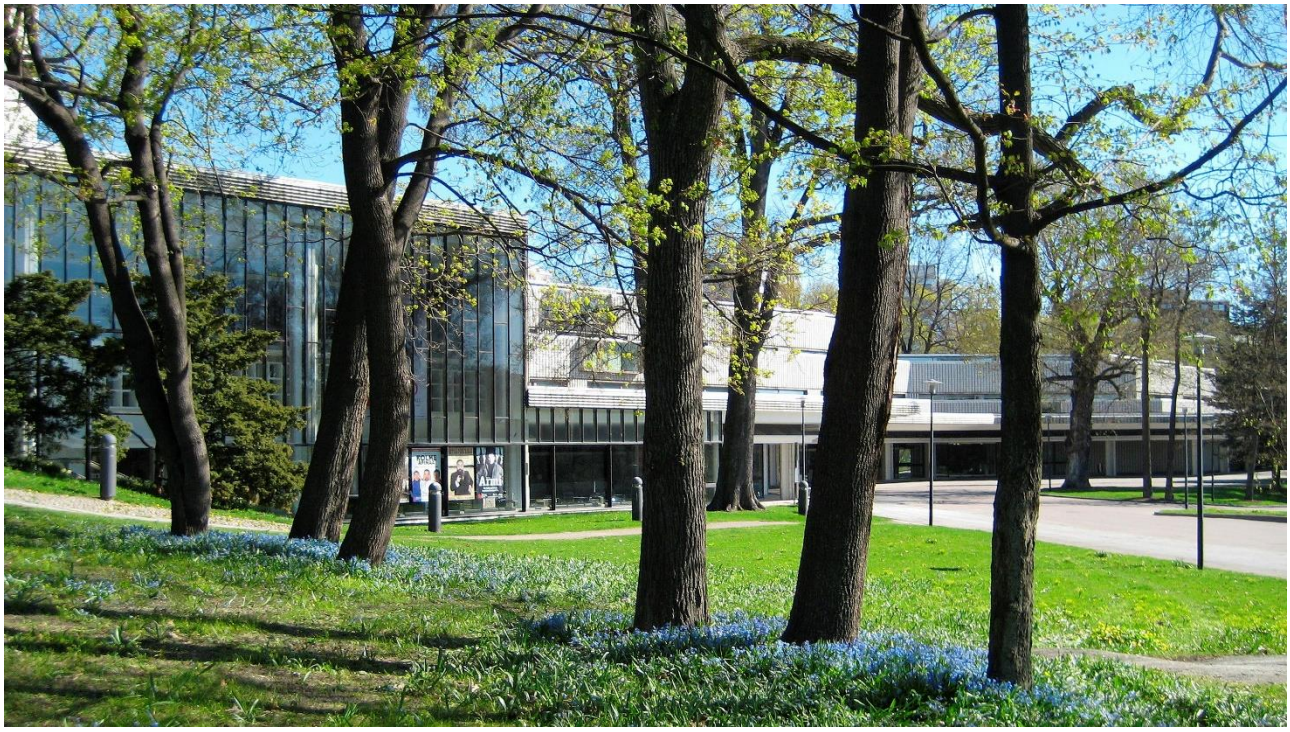

Keväinen näkymä kaupunginteatterin pääsisäänkäynnille 2013. Kuva: Helsingin kaupunki Rakennusviraston katu- ja puisto-osasto.

Piha- ja puistosuunnittelu rakennushistoriallisesti arvokkaassa kohteessa – esimerkkinä Helsingin kaupunginteatterin peruskorjaus

Gretel Hemgård, Maisemasuunnittelu Hemgård

Puistomainen ympäristö korostaa julkisen rakennuksen arvokkuutta. Rakennuksen ulkotilat istutuksineen ovat yleensä huolellisesti jäsenneltyjä. Ne on hienovaraisesti sijoitettu suhteessa maastonmuotoihin, rakennukseen ja sen arkkitehtuuriin. Peruskorjauksessa nämä ominaisuudet ovat säilyttämisen arvoisia. Parhaimmillaan ja viisaasti hoidettuina piha ja puisto tukevat arkkitehtuuria ja ovat osa tilallista ja toiminnallista kokonaisuutta. Helsingin kaupunginteatteri on tällainen kokonaisuus, jonka tyylipuhdas 1960-luvun piha- ja puistosuunnittelu on taidokas esimerkki modernismin maisema-arkkitehtuurista.

Helsingin kaupunginteatterin ympäristö kertoo myös siitä, miten aika ja puiston ylläpidon vaihteleva taso vaikuttavat ympäristön laatuun. Peruskorjauksen tehtävänä oli tutkia, arvioida, palauttaa ja myös välittää eteenpäin tietoa niistä ominaispiirteistä, joita teatterirakennuksen ulkotiloille oli sen valmistuessa rakennettu. Vain oikein mitoitettu hoito varmistaa näiden arvojen säilymisen tulevaisuudessa.

1960-LUVULLA TOTEUTETTU PIHA JA PUISTO PERUSKORJAUKSEN LÄHTÖKOHTANA

Helsingin kaupunginteatteri valmistui Eläintarhanlahden yläpuoliseen rinteeseen vuonna 1967 ja on säilynyt arkkitehti Timo Penttilän tunnetuimpana suunnittelutyönä. Rakennuksen onnistunutta ja kunnioittavaa suhdetta puistomaiseen, 1800-luvun lopun huvilakaudelta perittyyn ympäristöönsä korostetaan kaikissa kaupunginteatterin arkkitehtuurin kuvauksissa.

Eläintarhan huvila nro 4.
Taustalla kaupunginteatterin rakennustyömaa noin 1966.
Kuva: Aulis Ryyppö, Museovirasto.

Puisto ja arkkitehtuuri kuuluvat erottamattomasti yhteen; rakennus on sovitettu taidokkaasti kallioisen rinteen pinnanmuotoihin ja yleisötilojen julkisivut avautuvat vanhojen lehtipuiden lomasta Eläintarhanlahdelle. Puisto on luonteeltaan avoin ja mittakaavaltaan suurpiirteinen.

Ympäristön yleisilmettä luonnehditaan Frank Lloyd Wrightin arkkitehtuurinäkemyksen inspiroimaksi 2013 laaditussa rakennushistorian selvityksessä. Nurmikolta kohoava rakennus näkyy puistopuiden lomasta ja rakennuksen vaakalinjat ovat vastakohtana pystysuorien puiden rungoille.[1]

Maastonmuodot ohjaavat teatteritontin toimintojen, pysäköintialueiden ja teiden sijoittelua

Teatteria ympäröivät puistot. Teatterin ulkotilat on jäsennelty maaston muotojen mukaan. Kuvan keskellä pysäköintialue viistopaikkoineen. Kuva: Sky Möller, Helsingin kaupunginmuseo.

Penttilä on hallitusti ja hienovaraisesti huomioinut maaston polveilevat muodot kalliopintoineen ulkotilojen jäsentelyssä, teiden linjauksissa ja ison pysäköintialueen sijoituksessa. Vaikka autojen pysäköintikenttä on suoraan pääsisäänkäynnin edessä, se on sovitettu rinteen loivaan painanteeseen niin, ettei se hallitse näkymää. Pääkulkureiteillä ihmisen katse ohjautuu muualle.

Käytävä kohti teatterin pääovea. Kuvassa käytävää reunustavan pitkän graniittimuurin istutukset arviolta kymmenen vuoden ikäisinä, sellaisina kuin piirtäjä muistaa ne 1980-luvulta.
Piirros: Gretel Hemgård.

Leveä graniittilaattakäytävä Hakaniemen suunnasta vinosti teatterirakennuksen pääovea kohti on tilallisesti ja muodonannoltaan vaikuttava. Pitkä musta graniittimuuri kulkuväylän sivussa, jyrkän rinnemaaston alareunassa, on sisäänvetoineen, porrastuksineen ja hienosti sommiteltuine kasviryhmineen taidokas esimerkki modernismin maisema-arkkitehtuurista. Vastaavia tyylipuhtaina säilyneitä kokonaisuuksia on Suomessa vaikea löytää.

Ulkotilat noudattavat rakennuksen koordinaatistoa

Kaupunginteatterin ulkotilat on suunniteltu yksityiskohtaisesti Timo Penttilän arkkitehtitoimistossa. Rakennuksen koordinaatiston suunnat ovat keskeinen aihe myös piha-alueella. Tämä koskee niin laatoituksen ladontaperiaatteita kuin autopaikkarivistön suuntaa. Erityistä tarkkuutta ja johdonmukaisuutta on noudatettu muurien ja kiveysten yksityiskohdissa, joissa mitään ei näytä jääneen sattuman varaan.

Tarkkaa suunnittelua ja huolellista kivityötä 1960-luvulta. Kuvat: Maisemasuunnittelu Hemgård 2013.

Maisema-arkkitehtina teatterin rakentamisvaiheessa oli Auli Hietakangas-Koch Helsingin kaupungin puisto-osastolta. Hänen käsialaansa ovat etupäässä istutukset ja vanhojen puiden huomioiminen. Tarkalleen ei tiedetä, missä määrin hän myös vaikutti erilaisiin muihin pihaa koskeviin ratkaisuihin. Suunnittelun pohjaksi laadittu puustokartoitus ja korkeuskäyräkartta kertoo Hietakangas-Kochin tutkineen paikan tarjoamia lähtökohtia huolella.

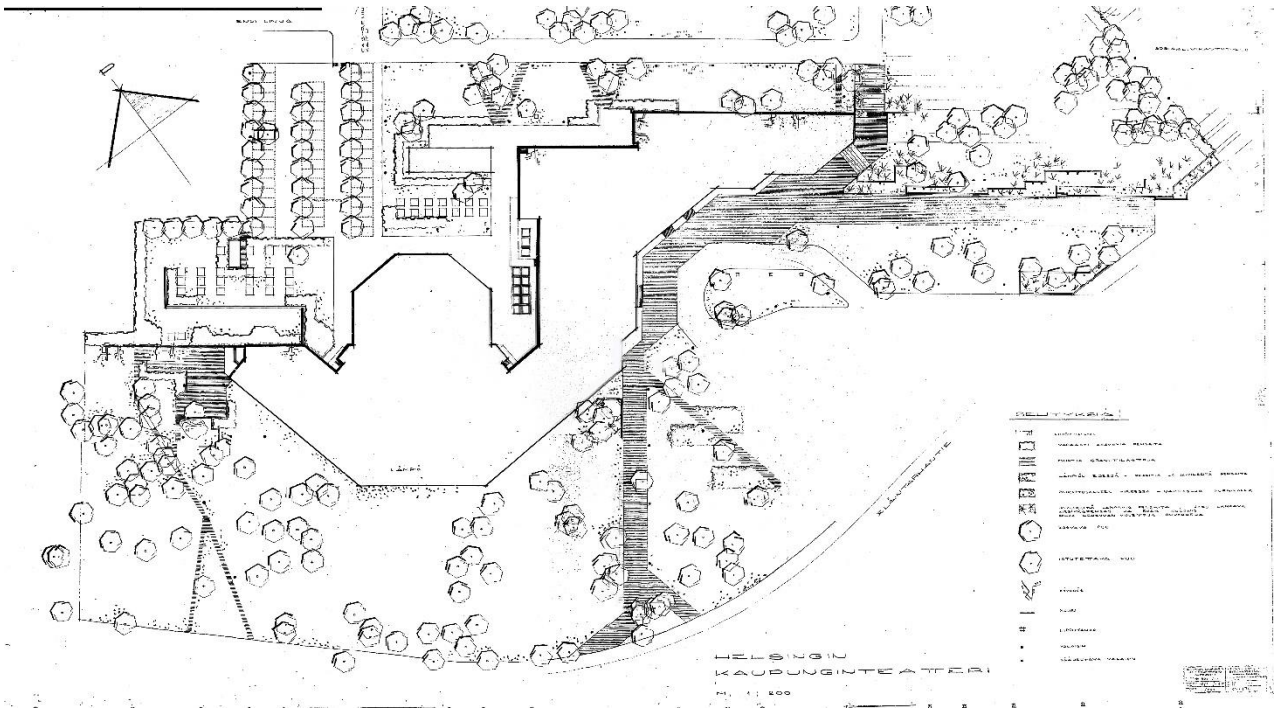

Kaupunginteatterin pihasuunnitelma, Auli Hietakangas-Koch 1965. Kuva: Helsingin kaupungin rakennusvirasto. Puisto-osasto.

Teatterirakennuksen tonttia ympäröivät kaupungin puistot

Teatterin tontti rajautuu eteläosassa Tarja Halosen puistoon. Se nimettiin presidentti Tarja Halosen mukaan hänen täyttäessään 70 vuotta joulukuussa 2013. Keskeisellä paikalla puistossa kohoaa kuvanveistäjä Kari Juvan pronssiveistos ”Thalia ja Pegasos”. Teos voitti kaupungin vuonna 1966 järjestämän kilpailun ja edustaa hyvin taiteilijan ”kykyä yhdistää voimakas massa ja kevyen liikkeen vaikutelma saumattomaksi kokonaisuudeksi”.[2] Viereisellä kummulla, puistokäytävien risteyksessä on Suomen mielenterveysseuran 100-vuotista toimintaa juhlistava muistokivi ”Pesäpuu” vuodelta 2010. Koillisosassa teatterin tontti rajautuu Ilolanpuiston rinteeseen, jonka vanhat lehtipuut muistuttavat paikalla aiemmin sijainneesta 1800-luvun huvilapuutarhasta.

Kaupungin julkiset puistot ja kaupunginteatterin tontti ovat hallinnollisesti erillisiä kokonaisuuksia mutta toimivat yhtenäisenä julkisena viheralueena. Teatteritontin ja kaupungin julkisen puiston välinen raja ei ole pihatoimintojen, käytävien, pitkän muurin tai puiston tilarakenteen kannalta luontevassa paikassa. Olisi tärkeää, että kunnostus- ja ylläpitotyöt toteutetaan samalla periaatteella rajan molemmin puolin eli teatteritontilla ja puistoalueella.

Kaupunkilaisille tärkeitä kulkuyhteyksiä ovat teatterirakennuksen kummassakin päässä olevat porrasyhteydet yläpihalta alas sisäänkäyntitasolle ja edelleen rannan suuntaan. Maastoon on portaiden rinnalle syntynyt vilkkaassa käytössä olevia oikopolkuja.

Oikopolku, jonka tilalle peruskorjauksessa rakennettiin loivempi ja eroosiota paremmin kestävä yhteys. Kuva: Maisemasuunnittelu Hemgård 2013.

PERUSKORJAUKSEN TAVOITTEET HANKESUUNNITELMASSA

Peruskorjauksen tavoitteena oli kaupunginteatterin arkkitehtuurin, piha-alueiden, julkisivujen, sisätilojen ja sisustusratkaisujen säilyttäminen ja määritellä peruskorjauksen jälkeinen ylläpito Helsingin kaupunginmuseon asettamien suojelutavoitteiden ja hankesuunnitelman mukaisesti. Ulkoalueiden osalta hankesuunnitelma tarkentaa tavoitteet seuraavasti: ”Ulkoalueiden restauroinnissa ja peruskorjauksessa pääpaino on vaurioituneiden rakennusosien ennallistamisessa ja taloteknisten järjestelmien uusimisesta aiheutuvien piha- ja rakenneavausten palauttamisessa. Istutuksien osalta tavoitteena on niiden vaaliminen ja uusiminen alkuperäisen pihasuunnitelman mukaisesti.”[3]

Pihan mahdollisista uusista rakenteista hankesuunnitelma lisää muun muassa: ”Uudet rakenteet tulee suunnitella siten, että ne sulautuvat luontevaksi osaksi alkuperäistä ulkoarkkitehtuuria ja maisemasuunnitelmaa, eivätkä miltään osin peitä näkymiä tai muuta rakennuksen arkkitehtonista konseptia.”[4] Piha-alueilla oli lisäksi parannettava esteetöntä liikkumista, valaistusta sekä pysäköinti- ja pyöräsäilytysjärjestelyjä.

Hankesuunnitelman alustava pihasuunnitelma koski vain kaupunginteatterin tonttia. Suunnitelmassa esitetyt toimenpiteet olivat vähäisiä ja käsittivät lähinnä alkuperäisten istutuksien palauttamista, rikkoutuneiden rakenteiden korjauksia ja näkymien avaamista lahdelle. Pohjoispuolen pysäköintialueen betoni-reikäkiveys esitettiin korvattavaksi nurmisaumatulla graniittinoppakivellä.

Suunnittelijan valinta

Kaupunginteatterin peruskorjauksen hankesuunnitelman valmistuttua kesäkuussa 2013 ja kaupungin investointipäätöksen jälkeen saman vuoden syksyllä Helsingin kaupungin Tilakeskus järjesti suunnittelun tarjouskilpailun. Tehtävään valittiin LPR-arkkitehdit Oy työryhmineen, pääsuunnittelijana arkkitehti Pauno Narjus. Maisema-arkkitehti oli työryhmässä arkkitehtitoimiston alikonsulttina.

Tarjouspyyntöasiakirjoissa maisema-arkkitehdin työn sisältö oli määritelty Maisemasuunnittelun tehtäväluettelon MAS2008 mukaan. Suunnittelun lähtökohtana oli hankesuunnitelman alustava pihasuunnitelma tonttialueelle sekä rakennushistoriallisessa selvityksessä esitetyt pihan kunnostustavoitteet.

TOTEUTUSSUUNNITTELUN LÄHTÖTIEDOT

Ympäristöhistoriallinen selvitys

Toteutussuunnittelun alkaessa Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto oli käynnistänyt kohteen suojeluun tähtäävän asemakaavan muutostyön. Sen yhteydessä laadittiin ympäristöhistoriallinen selvitys, jonka teki maisema-arkkitehti Maija Lounamaa.[5] Hän paneutui yksityiskohtaisesti Auli Hietakangas-Kochin alkuperäisiin suunnitelmiin, kasvivalintoihin ja niiden toteutumiseen sekä maisemanäkymien muuttumiseen vuosikymmenien aikana. Selvitystyö eteni rinnan pihan yleissuunnitteluvaiheen kanssa, mikä mahdollisti tiedonvaihdon suunnitteluratkaisuista.

Ympäristöhistoriallinen selvitys toi esille, että kaupunginteatterin arkkitehti Penttilä ja maisema-arkkitehti Hietakangas-Koch olivat nähneet suunnittelutyössään 1800-luvun huvilamiljöön vanhojen vaahteroiden ja lehmusten sekä yksittäisen poppelin ja jalavan arvon. He halusivat näiden puulajien ja rauhallisesti polveilevan nurmipinnan yksin määrätä teatterirakennuksen edustan maisemaa ja näkymää Eläintarhanlahdelle.

Jalokuusiryhmä teatterin edessä edusti 1970-luvun pyrkimyksiä lisätä puistoihin talvivihreää kasvillisuutta. Kuuset peittivät näköyhteyden pääsisäänkäynnille ja sieltä puistoon. Kuuset poistettiin, ja näin olisi toimittu, vaikka puiden kunto olisi ollut näitä yksilöitä parempi. Kuva: Maisemasuunnittelu Hemgård 2013.

Selvitys osoitti näkymien muuttuneen myöhempien istutuksien johdosta, uudet puut olivat kasvaneet näköesteeksi. Uusissa istutuksissa oli käytetty etupäässä tammia. 1970-luvulla alueelle istutettiin jalokuusiryhmiä. Pyrkimyksenä oli lisätä talvivihreää. Näkymän edessä oli myös Tokoinrannan puita, joita ei teatterirakennuksen valmistumisen aikoihin vielä ollut, mutta jotka tulevat säilymään.

Kukkivien koristekasvien sommitelmat oli alun perin keskitetty pääkäytävän varteen pitkän mustan muurin porrastetuille tasoille määrätietoisesti ryhmittäen. Kasvivalinnoissa horisontaalisesti kasvavat tummat rohtokatajat vuorottelivat muurin reunan yli kaartuvien valkoisena kukkivien köynnöskasvien kanssa muodostaen käytävänäkymässä vahvan ja mieleenpainuvan ilmeen.

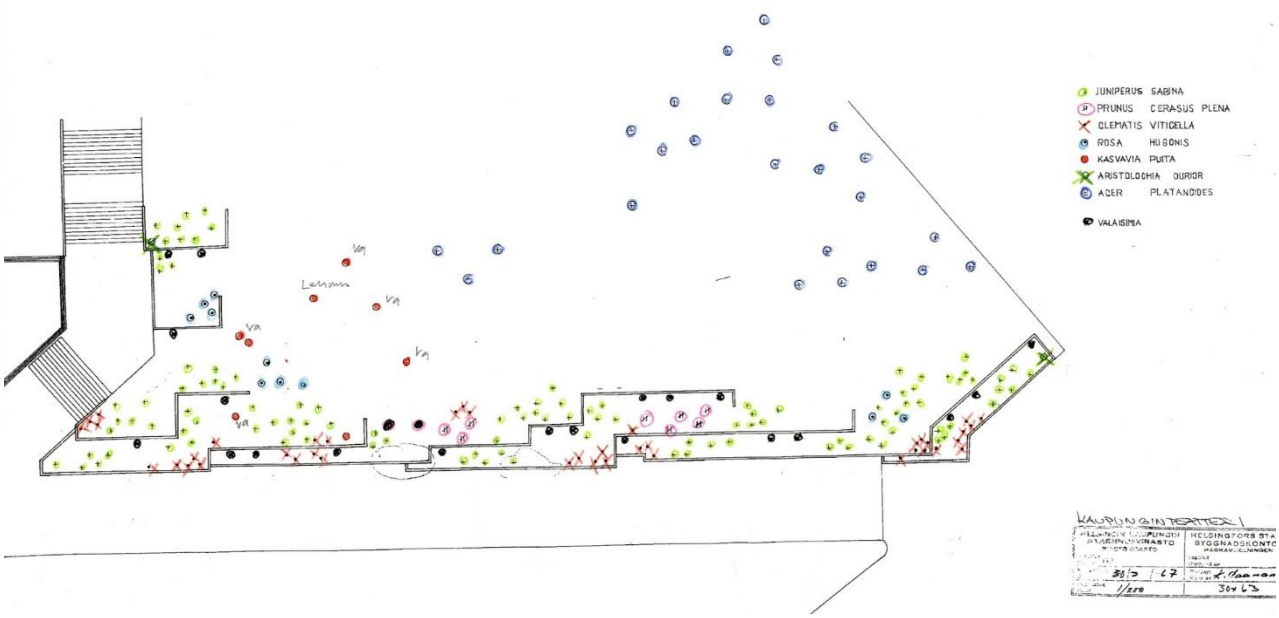

Terassimuureihin liittyvä istutuspiirustus vuodelta 1967. Kuva: Helsingin kaupungin rakennusvirasto. Puisto-osasto 1967. Piirt. K. Paananen. Värikorostukset Maija Lounamaa.

Näitä kasvisommitelmia oli vuosien varrella muutettu ja vahvimmat lajit olivat vallanneet tilaa. Uusien lajien valinnassa alkuperäissuunnitelman värisommitelma ja kasvilajien ansiokas ryhmitys muurin reunalla oli jäänyt huomioimatta. Istutuksilta puuttui alkuvuosien selkeä ilme.

Täydentävät kasvillisuuskartoitukset

Maisema-arkkitehtitoimisto täydensi lähtöaineistoa puustokartoituksella. Kaupunki ei ollut tuolloin tehnyt omaa perusteellista kuntotutkimusta puiston vanhoista puista. Oma kartoituksemme perustui silmämääräiseen kuntoarvioon. Lisäksi analysoimme puuyksilöiden tai -ryhmien maisemallista merkitystä ja esteettistä arvoa.

Puiden maisemallista arvoa tarkasteltaessa nousivat eräät puuryhmät erityiseen arvoon. Näitä olivat pääsisäänkäynnin edessä kasvava kookas poppeli, vaahteraryhmät mustan graniittimuurin yläpuolisessa rinteessä, suurikokoinen jalava rakennuksen pohjoissivulla sekä lämpiön edessä olevat ryhmät, joiden merkitystä kasvattaa niiden valokuvauksellinen suhde rakennuksen julkisivuarkkitehtuuriin.

Kartoituksen huomioista ja niiden vaatimista toimenpiteistä sovittiin kaupungin katu- ja puisto-osaston kanssa.

Digitaalinen maastomittaus

Suunnittelukohteesta oli käytettävissä kantakartta ja laserkeilauksen tuottama pistepilvitiedosto, joka palveli rakennuksen peruskorjauksen suunnittelua, mutta ei soveltunut pihaympäristön toteutussuunnittelun pohjaksi. Mittausaineisto ei ollut muunnettavissa CAD-piirustusohjelmalla luettavaan digitaaliseen muotoon.

Pihasuunnittelun kannalta keskeistä on paikalla tehty digitaalinen maastomittaus, josta ilmenevät kantakarttaa tarkemmin rakenteiden rajaukset ja korkotiedot sekä puiden tarkat paikat. Sellainen aineisto saatiin käyttöön pääpiirustusvaiheen valmistuttua toukokuussa 2014. Tämän jälkeen aineisto oli vielä sovitettava yhteen eri suunnittelijoiden käyttämien tiedostojen ja koordinaatistojen kanssa. Työpiirustuksien tekeminen tasaussuunnitelmineen ja yksityiskohtineen voitiin käynnistää.

Viranomaisyhteistyö asemakaavamuutoksessa

Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston kaavamuutosneuvotteluissa asemakaava-arkkitehti painotti pihaan toiminnallisesti ja kaupunkikuvallisesti kuuluvien puistoalueiden sisällyttämistä maisema-arkkitehdin suunnittelualueeseen ja peruskorjauksen toteutukseen.[6] Keskustelua jatkettiin kevyen liikenteen järjestelyistä pohjoisrajan pysäköintialueella sekä pihaympäristön suojelutavoitteisiin liittyvistä asemakaavamuutoksen kaavamääräyksistä.[7]

Ympäristöhistoriallisen selvityksen laatijan kanssa paneuduimme Penttilän ja Hietakangas-Kochin 1960-luvun suunnitelmien erityispiirteisiin sekä myöhemmin tehtyihin muutoksiin. Sekä asemakaava-arkkitehti että selvityksen laatija pitivät tärkeänä Penttilän määräämän koordinaatiston ja suuntien palauttamista mahdollisuuksien mukaan myös pysäköintijärjestelyissä. Pihasuunnitelman polkulinjaukset kertovat Penttilälle tunnusomaisesta suoraviivaisesta muotokielestä, jossa suora käytävä voi esteen edessä vaihtaa suuntaa mutta ei kaartua. Pyöreästi mutkittelevia käytäviä ei ole. Käytävän haarautuessa muodostuu vahva Y-aihe. (Ks. kuva Kaupunginteatterin pihasuunnitelma, Auli Hietakangas-Koch 1965.)

Kaupunginmuseon edustaja osallistui aktiivisesti suunnittelukokouksiin ja kiinnitti huomiota pihan valaistukseen, puuston harventamiseen, pihan alkuperäisten pintamateriaalien vaalimiseen sekä pysäköintijärjestelyihin.

LUONNOKSISTA TOTEUTUSSUUNNITTELUUN

Suunnittelualue kattaa osia ympäröivistä puistoista

Suunnittelualueeseen lisättiin teatteritonttia ympäröiviä kaupungin puistoja: osa Tarja Halosen puistosta teatterirakennuksen ja Eläintarhantien välissä sekä osa teatterin koillispuolen Ilolanpuistosta. Luonnossuunnittelussa tutkittiin parannustarpeita käytävien linjauksiin ja esteettömyyteen. Muutoksia ehdotettiin sinne missä tarvittiin parannusta joko pinta- ja hulevesiongelman, toiminnallisen ongelman tai maisema-arkkitehtonisen ilmeen takia.

Pysäköintialueet

Teatterin pääsisäänkäynnin puoleisella pysäköintialueella tutkittiin mahdollisuutta palauttaa Penttilän suunnittelema, 2000-luvun alkuun asti säilynyt autopaikkojen suuntaus talon koordinaatiston mukaan. Käyttäjä perusteli hiljattain muutetun paikoitusratkaisun olevan liikenteen kannalta turvallisempi ja toimivampi. Alkuperäistä järjestelyä ei palautettu. Alueen keskelle syntynyt liikenteenjakaja koristeistutuksineen ja suoja-aitoineen poistettiin. Maksuautomaatit ja opasteet siirrettiin näkymien edestä sivummalle, ja kiinteille pyörätelineille määriteltiin paikka.

Vas.: Tarpeellisia opasteita ja varusteita, jotka siirrettiin vähemmän hallitsevalle paikalle. Kuva: Maisemasuunnittelu Hemgård 2013. Oik.: Pysäköintialueen alkuperäinen betoni-nurmikiveys säilytettiin. Kuva: Gretel Hemgård 2019

Henkilökunnan pysäköintialueen betoninen nurmikiveys yläpihalla on ollut ensimmäisiä kohteita Helsingissä, jossa tämä ”reikäkivi”-tyyppi otettiin käyttöön.[8] Kivet olivat kuluneita eikä nurmea ollut saumoissa juurikaan jäljellä. Kaupunginmuseo puolsi kiveyksen säilyttämistä. Yleisilmeen kohentamiselle riitti painumien korjaaminen.

Valinnan ansiosta vanhaan mitoitukseen perustuva autopaikkamäärä säilyi. Myös vilkkaassa käytössä oleva kevyen liikenteen yhteys pysäköintialueen läpi jäi käyttöön, kunnes kaavan mukainen uusi yhteys tontin pohjoissivulle toteutuu.

Arvokkaat puut toimenpidekartalla

Iäkkäät puut periytyvät Eläintarhan huvilakaudelta 1800-luvun lopulta. Kuva: Gretel Hemgård.

Vaahtera on ollut puiston valtapuu ympäristöhistoriallisen selvityksen mukaan. Tammia on lisätty jälkeenpäin. Nämä kaksi puulajia eroavat olemukseltaan kevät-, kesä-, syksy- ja talviasussa.

Maastossa arvioitiin puiden harventamisen ja näkymien periaatteet puiden sijainnin, kunnon ja ulkonäön mukaan. Katselmuksiin osallistuivat rakennusviraston puisto-osasto ja kaupunginmuseon edustaja. Rakennuksen edessä vaalittiin vaahteraa tammien kustannuksella, mutta tammia ei poistettu kokonaan. Puisto-osasto siirsi nuorimmat tammet muualle.

Lämpiön julkisivu näkyy pääkäytävälle puiden runkojen lomitse. Vanhat, julkisivua ja näkymiä peittäneet kuuset poistettiin. Kuva: Gretel Hemgård 2019.

Puita koskevassa toimenpidekartassa esitettiin säilytettävä puusto ja sen arvo sekä poistettavat ja siirrettävät puut. Tonttialueelta poistettavista puista lopullinen valinta tehtiin työmaan alkuvaiheessa. Puistoalueella tarpeelliset siirrot ja kaadot oli silloin jo tehty.

Teatteripihan kulkuyhteydet säilytetään ja selkeytetään

Uusi rinnekäytävä kaartaa puuryhmän keskeltä laelle. Kuva: Gretel Hemgård 2019.

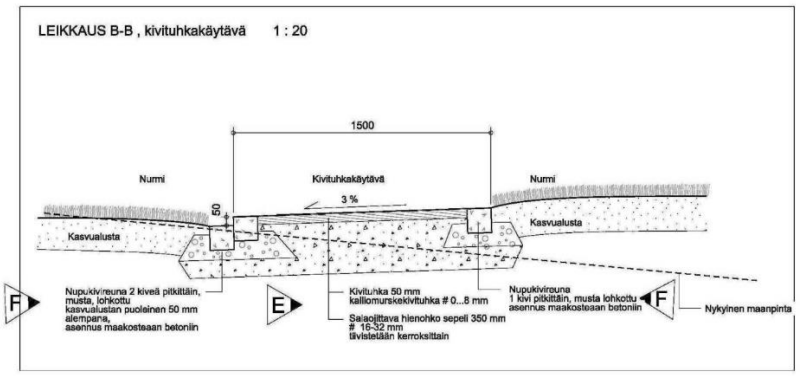

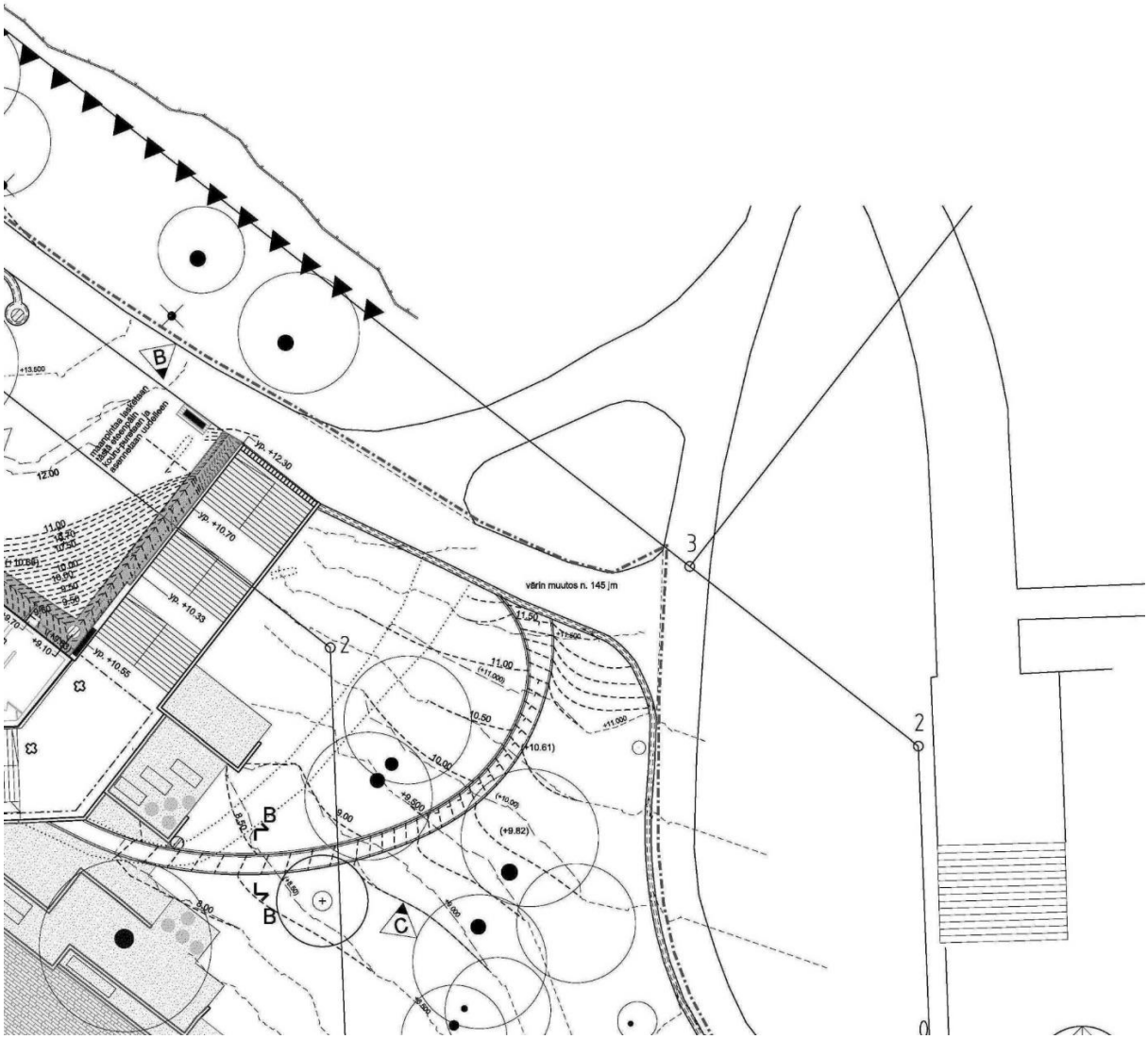

Ote tasaussuunnitelmasta ja leikkaus uudesta rinnekäytävästä. Ratkaisussa sadevesi imeytyy nopeasti alempaan kerrokseen, josta puuttuu hienoaines. Osa pintavedestä ohjautuu sivukouruun.
Kuva: Ote tasaussuunnitelmasta, Maisemasuunnittelu Hemgård.

Käytävät pihaympäristössä säilytettiin. Kulkukelpoisuutta ja esteettistä ilmettä parannettiin. Yläpihan ja pääsisäänkäynnin edustan välillä on suuri korkeusero. Esteettömän kulkureitin rakentaminen rakennuksen itäpäädyn rinteeseen on sen vuoksi mahdotonta. Spontaanisti syntyneelle jyrkälle rinnepolulle esitettiin loivempi ja laajempikaarinen kivituhkapintainen käytävä, jonka rakenne kestää eroosiota aiempaa paremmin. Käytävä yhdistettiin portaiden viereiseen pidennettyyn graniittiluiskaan rakennuksen edustalla.

Polku lämpiön edustalla muutettiin esteettömäksi ja portaattomaksi. Kuva: Gretel Hemgård 2013.

Puistokäytävää päälämpiön edessä Timo Penttilä oli aikanaan vastustanut ja esittänyt kulkuesteitä sekä istutuksilla että tasoeroilla. Polku on kuitenkin osoittautunut tärkeäksi yhteydeksi sekä puistossa kulkeville että teatterilaisille.

Käytävän portaat poistettiin. Polku sovitettiin maastoon ympäröivää maanpintaa hieman matalammalle, jolloin se lämpiöstä katsoen sulautuu nurmen muotoihin. Polun uusi valaisinmalli on yhdeltä puolelta valaiseva. Se sijoitettiin polun lämpiön puoleiselle puolelle niin, että pollarin tumma selkäpuoli on lämpiöön päin.

Näkymä yläkannelta puistoon. Etualalla uusi muurin rajaama ramppi terassille. Kuvassa näkyvät myös käytävän uudet pollarivalaisimet. Kuva: Gretel Hemgård 2019.

LEIKKAUS E - E' 1 : 50

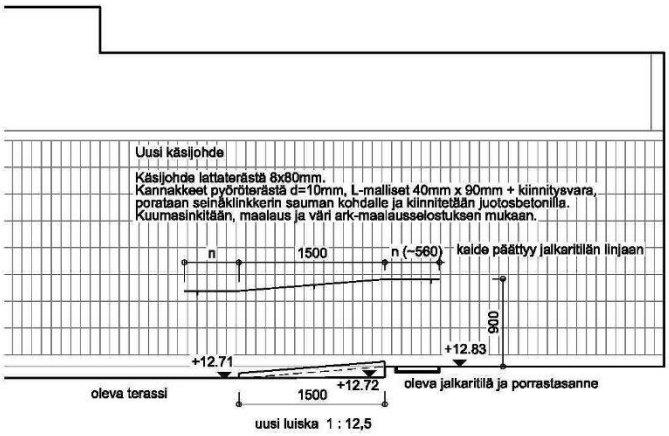

POHJAPIIRROS 1 : 100

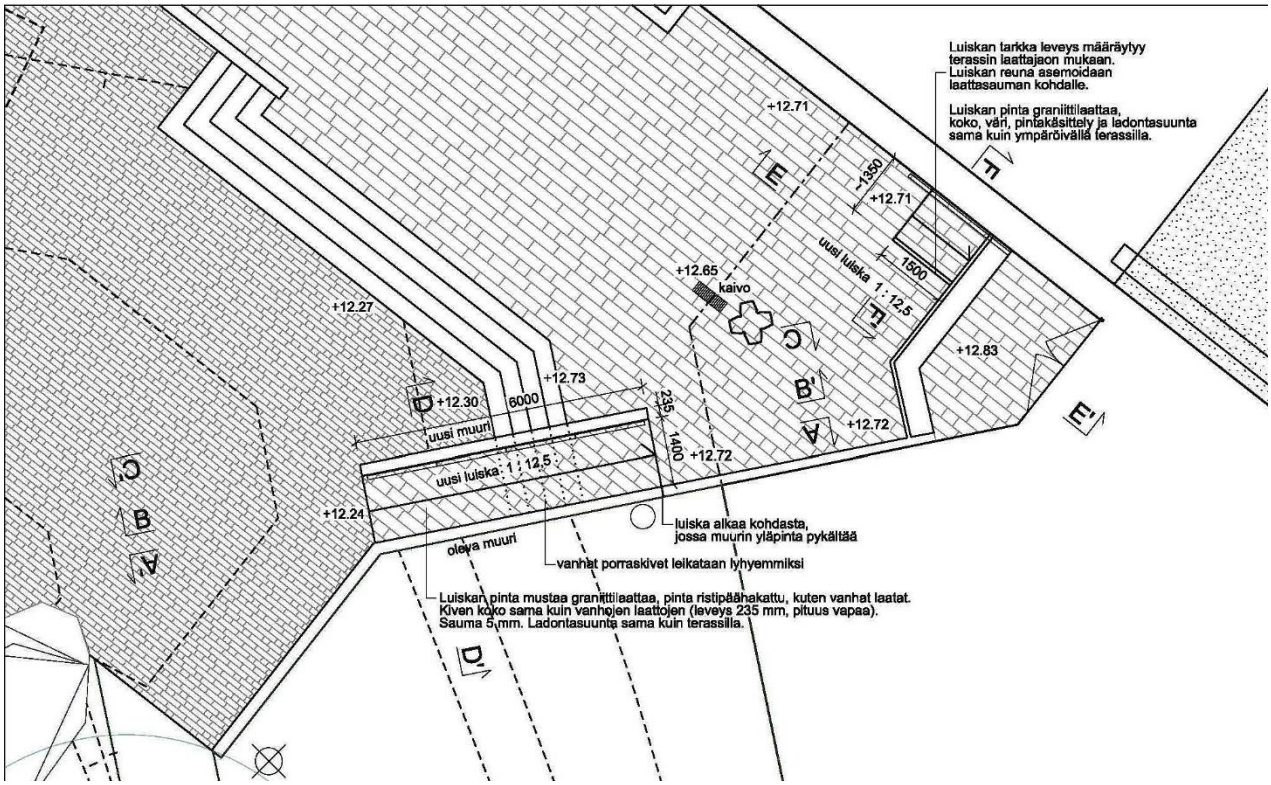

Päälämpiön edustan esteetön yhteys. Kuva: Ote suunnitelmasta: Luiskat päälämpiön 3. kerroksen sisäänkäynnissä, Maisemasuunnittelu Hemgård.

Rakennuksen länsipäässä oleva porrasyhteys yläpihalle ja Studio Elsaan sekä edelleen Kallion kortteleihin on vilkkaassa käytössä. Kulkupintoja, esteettömyyttä ja huoltoajon reittejä parannettiin ja selkiytettiin. Sorakenttä päätyterassin portaiden alapuolella muutettiin mustaksi graniittikiveykseksi. Viereinen epämääräinen peruutustila muutettiin selkeästi rajatuksi kennostovahvisteiseksi nurmeksi. Esteetön yhteys lämpiön terassitasolle sovitettiin portaiden sivuun muurin rajaamana kivettynä luiskana. Sen kivilaattojen ladontasuunta noudattaa Penttilän määrittämää periaatetta.

Vas.: Tilanne Studio Elsan pohjoispuolella ennen peruskorjausta. Kuva: Gretel Hemgård 2014.
Oik.: Uusi tukimuuri Studio Elsan pohjoissivulla tontin rajalla. Hulevesiä valuu edelleen viheralueelta kannelle. Kuva: Gretel Hemgård 2019.

Studio Elsan länsipuoli rajautuu kallioiseen pieneen viheralueeseen Hedvig Sofiahemmetin edustalla. Maasto laskee sieltä voimakkaasti kohti Studio Elsan seinää ja kansipihaa. Kalliorinteeseen oli muodostunut kulkuyhteys Elsan ohi rannan suuntaan. Hulevesiongelman ja esteettömyyden ratkaisemiseksi käytävän kulkupinta laskettiin pihakannen tasolle ja rinteen puolelle rakennettiin matala musta tukimuuri istutuksineen.

Tarja Halosen puiston käytävämuutos

Vas.: Tarja Halosen puistoon syntynyt oikopolku ennen kunnostusta. Kuva: Gretel Hemgård 2013.
Oik.:Korjattu oikopolku Tarja Halosen puistossa. Kuva: Gretel Hemgård 2017.

Puiston kapeat, nurmikummun yli risteävät käytävät lienevät syntyneet kiireisten kulkijoiden oikopoluista. Polun suoraviivaisuutta haluttiin muuttaa. Linjaus oli kauneusvirhe, joka ei tehnyt oikeutta kummun muodolle eikä sen laella sijaitsevalle muistomerkin paikalle.[9] Polkulinjaan tehtiin hienovarainen taite, joka korostaa saapumista kummulle.

Pihan ja puiston yleis- ja erikoisvalaistus

Kaupunginteatterin piha-alueen, puistoympäristön ja pysäköintialueen valaistukselle tuli löytää maisematilaan sopiva ja turvallisuutta lisäävä valaistus. Myös puiden valaistusta tuli harkita.

Ulkovalaisimet muistuttivat 1960-luvulla yleisesti käytettyä *Tapiola*-mallia.[10] Käytössä olleen hajavaloa antavan mallin valaistuksen laatua arvioitiin pimeässä. Valaisimet näkyivät liian kirkkaina puiston pimeää taustaa vasten, mutta eivät silti valaisseet ympäristöä tai kulkupintoja. Uudeksi pylväsvalaisimeksi valittiin pyöreä, lautasmainen malli, joka suuntaa valon alaspäin.

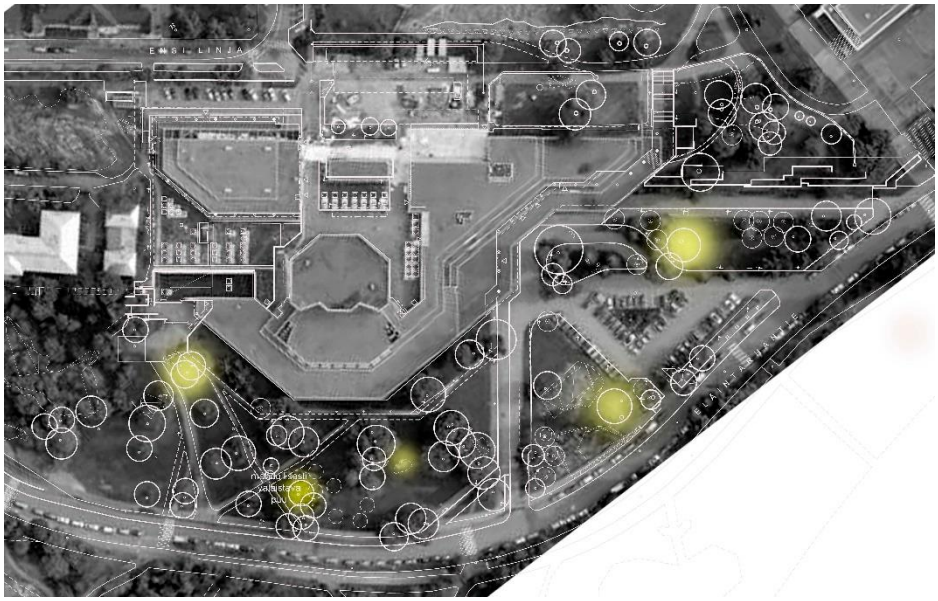

Kaupunginteatterin pihassa esitettiin kolme puuta valaistavaksi. Kuvassa huomioitu valaistu pronssiveistos *Thalia ja Pegasos*, joka sijaitsee kuvan keskellä puuryhmien ympäröimänä. Kuva: Maisemasuunnittelu Hemgård 2015.

Puiden valaisemista harkittiin tarkkaan, sillä se ei saisi viedä voimaa teatterirakennuksen lämpiön pimeässä loistavalta julkisivulta tai sitä vasten piirtyviltä jalopuiden mustilta silhueteilta. Valaistut puut eivät myöskään saa kilpailla huomiosta pimeällä valaistun *Thalia ja Pegaso*s -veistoksen kanssa. Lopulta päätettiin valaista kahden vaahteran kaunis ryhmä rakennuksen länsipäässä sekä kaksi näyttävää puuta lähellä Eläintarhantietä.

Pitkän mustan graniittimuurin valaistusmahdollisuuksista keskusteltiin. Valoa imevän mustan värinsä ja muuripinnan eheyden vuoksi sen valaisemisesta luovuttiin. Myös Penttilän ja Hietakangas-Kochin suunnitelmat kertovat valaistusta harkitun istutustasoille, mutta valaistusidea oli silloinkin jäänyt toteutumatta.

Istutukset kunnioittavat 1960-luvun suunnitelmaa

Kaupunginteatterin koristeistutukset keskittyivät 1960-luvulla pitkän muurin yläpuolisille tasoille. Auli Hietakangas-Kochin suunnitelmat sisältävät yksityiskohtaiset tiedot käytetystä lajivalikoimasta ja paikoista. Suunnitelman merkkien selostuksessa hän kuvaa istutuksia seuraavasti: ”Ikivihreitä lamoavia pensaita, joku lamoava kirsikkapensas ja Rosa hugonis. Pohja hehkuvan violetteja orvokkeja”.[11]

Alkuperäinen suunnitelma oli peruskorjauksen pohjana. Sitä ei voitu noudattaa sellaisenaan, sillä tiedetään, että monet sen lajeista oli pian toteutuksen jälkeenpäin korvattu muilla lajeilla. Esimerkiksi Auli Hietakankaalle tärkeästä keto-orvokista luovuttiin sen lyhytikäisyyden vuoksi. Tärkeintä oli noudattaa alkuperäistä värisommitelmaa ja palauttaa ns. avainlajit aikaisemmille paikoilleen. Näitä olivat rohtokatajat, kärhöt, ruusut ja kirsikkalajit. Alkuperäisistä lajeista oli säilynyt pensasruusu ja isokokoiseksi kasvanut kirsikkapuu. Keto-orvokin tilalle valittiin sinikukkainen akankaali (Ajuga reptans) ja pensaiden väliin sen lisäksi maahumala (Glechoma hederacea) ja peittävä rönsyansikka (Waldsteinia ternata).

Muurin istutuksien lomaan istutettiin ryhmiin seitsemän eri tulppaanilajia, jotka väriensä puolesta vastasivat Hietakangas-Kochin sommitelmaperiaatetta ja aikakauden ihanteita.

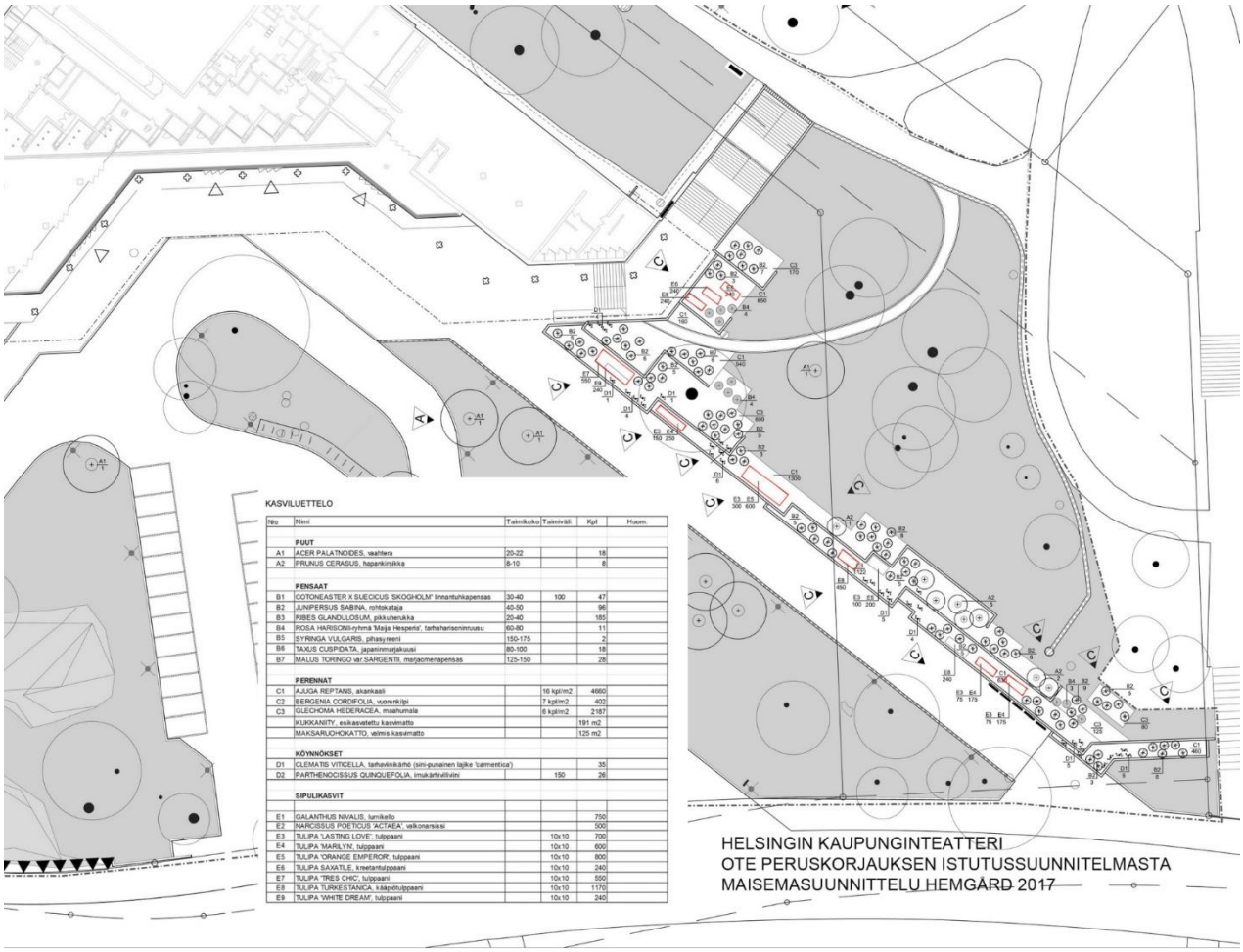

KASVILUETTELO

Nro	Nimi	Taimikoko	Taimiväli	Kpl	Huom.
	PUUT				
A1	ACER PALATNOIDES, vaahtera	20-22		18	
A2	PRUNUS CERASUS, hapankirsikka	8-10		8	
	PENSAAT				
B1	COTONEASTER X SUECICUS 'SKOGHOLM' linnantuhkapensas	30-40	100	47	
B2	JUNIPERSUS SABINA, rohtokataja	40-50		96	
B3	RIBES GLANDULOSUM, pikkuherukka	20-40		185	
B4	ROSA HARISONII-ryhmä 'Maija Hesperia', tarhaharisenninruusu	60-80		11	
B5	SYRINGA VULGARIS, pihasyreeni	150-175		2	
B6	TAXUS CUSPIDATA, japaninmarjakuusi	80-100		18	
B7	MALUS TORINGO var.SARGENTII, marjacmenapensas	125-150		28	
	PERENNAT				
C1	AJUGA REPTANS, akankaali		16 kpl/m2	4660	
C2	BERGENIA CORDIFOLIA, vuoristkilpi		7 kpl/m2	402	
C3	GLECHOMA HEDERACEA, maahumala		6 kpl/m2	2187	
	KUKKANITY, esikasvatettu kasvimatto			191 m2	
	MAKSARUOHOKATTO, valmis kasvimatto			125 m2	
	KÖYNNÖKSET				
D1	CLEMATIS VITICELLA, tarhavinikärhö (sini-punainen lajike 'carmentica')			35	
D2	PARTHENOCISSUS QUINQUEFOLIA, imukärhivillivini		150	26	
	SIPULIKASVIT				
E1	GALANTHUS NIVALIS, lumikello			750	
E2	NARCISSUS POETICUS 'ACTAEA', valkonarsissi			500	
E3	TULIPA 'LASTING LOVE', tulppaani		10x10	700	
E4	TULIPA 'MARILYN', tulppaani		10x10	600	
E5	TULIPA 'ORANGE EMPEROR', tulppaani		10x10	800	
E6	TULIPA SAXATILE, kreetantulppaani		10x10	240	
E7	TULIPA 'TRES CHIC', tulppaani		10x10	550	
E8	TULIPA TURKESTANICA, kääpiötulppaani		10x10	1170	
E9	TULIPA 'WHITE DREAM', tulppaani		10x10	240	

Kaupunginteatterin pihan ja puistoalueen istutussuunnitelma. Kuva: Maisemasuunnittelu Hemgård 2014.

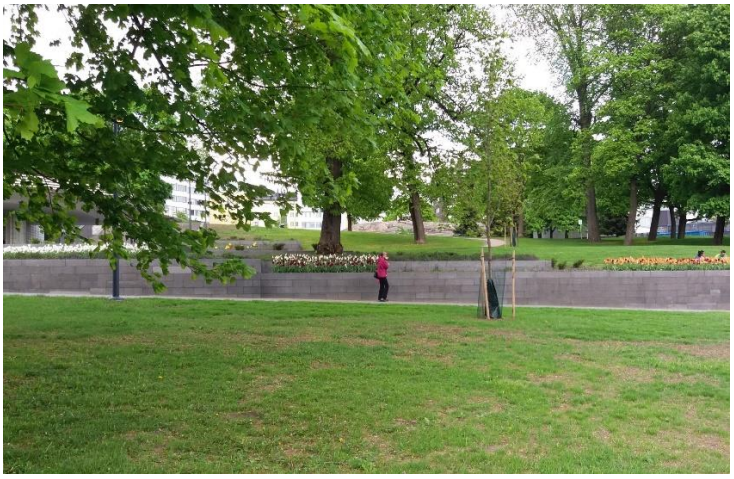

Vas.: Yksivärinen tulppaaniryhmä on esimerkki 1960-1970-luvun istutuksissa tavoitellusta selkeydestä. Kuva: Kanerva Teuvo, 1970-luku, Museovirasto. Oik.: Muuri uusien tulppaanien kukkiessa. Kuva: Tiina Taipale 2018.

Rohtokatajaryhmät muuritasoilla. Kuva: Gretel Hemgård 2019.

Sipulikasveja oli runsaasti sekä tontilla että puistossa. Lajit kartoitettiin suunnitteluvaiheessa maastossa ja puisto-osastolta saatujen valokuvien avulla. Niiden säilymistä vaalittiin nurmen kunnostustyölle annetuilla ohjeilla.

Yläpihan istutuksiin tehdyt muutokset ja lisäykset koskivat pysäköintialueen viereistä betonimuurin rajaamaa allasta. Hyväkuntoiset koristeomenapuut säilyivät, samoin alkuperäisiksi luokitellut perennalajit. Täydennyksiin valittiin marjaomenapensas (Malus toringo var. sargentii) ja lamoava linnantuhkapensas (Cotoneaster x suecicus ’Skogsholm’). Länsiosan rajan istutuksiksi valittiin matalana pysyvä ja peittävä pikkuherukka (Ribes glandulosum).

Viherkatot

Studio Elsan viereisellä pihakannella ollut laaja betonireunan kehystämä nurmikko palautettiin, samoin kulkureittien laatoitukset. Korjatun kansirakenteen uusien eristekerrosten paksuus johti paikoin niin ohueen kasvualustaan, että nurmen tilalle tehtiin maksaruohomatto. Alempana, päälämpiön länsipäässä oleva viherkattotaso ei olisi soveltunut leikattavaksi nurmeksi eikä alkuperäisille pensasistutuksille (tuoksuvatukka). Siihen valittiin esikasvatettu ja helppohoitoinen kukkivien ketokasvien niittymatto.

Kukkiva katto päälämpiön länsipäässä. Kuva: Tiina Taipale 2018.

TYÖMAAVAIHE 2015-2017 - LISÄYKSIÄ JA MUUTOKSIA

Puiden suojaus vaatii huomiota

Peruskorjausurakan käynnistyessä pääurakoitsijaa ohjeistettiin tärkeästä puiden työmaa-aikaisesta suojauksesta. Ohjeet sisälsivät sekä yleisiä määräyksiä että yksityiskohtaisia ohjeita puiden runkojen, latvuksien ja juuristoalueiden suojauksesta sekä juurien käsittelystä maankaivuussa. Käytännössä puiden suojauksien toteutumista oli kontrolloitava useassa katselmuksessa, ennen kuin ohjeita noudatettiin.

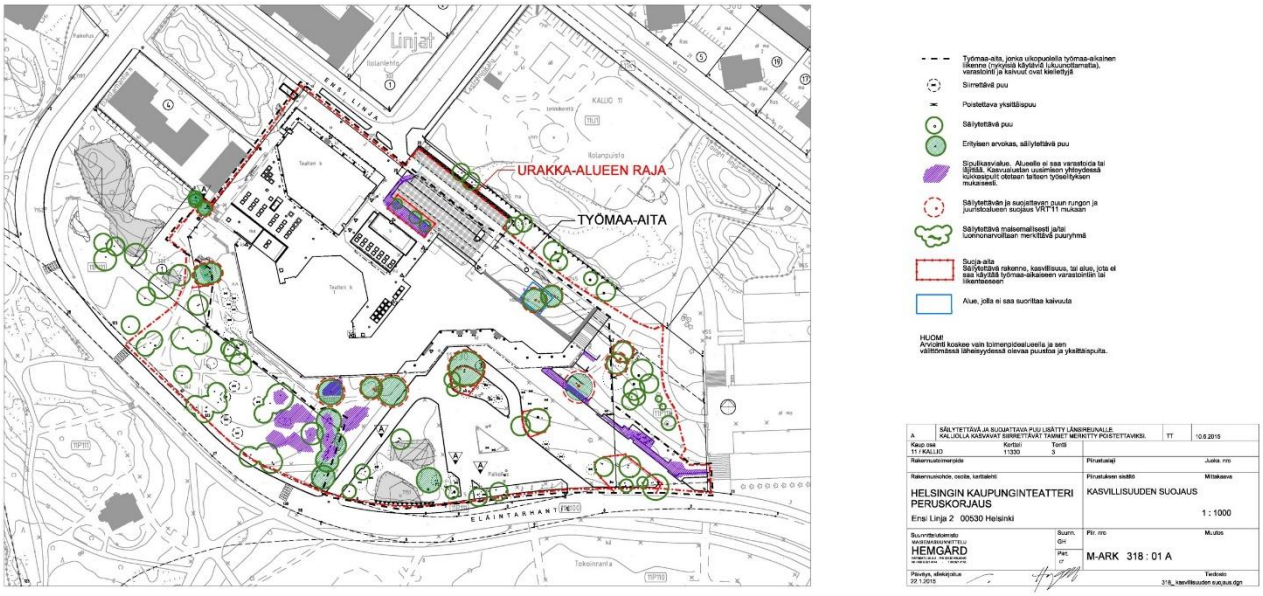

Kasvillisuuden suojaus. Kuva: Maisemasuunnittelu Hemgård.

Valaistavaksi valitun vaahteraryhmän juuria menetettiin ilmastointikanavan rakentamisen takia ja sen kunto on heikentynyt. Aika näyttää onko uusi kasvualusta elvyttänyt juuria ja latvuksia uuteen kasvuun. Muualla vältyttiin näkyviltä vaurioilta.

Vas.: Kaivuutyöt sokkelia vasten tehtiin niin, että yli 100-vuotiaan jalavan säästäminen onnistui.
Oik.: Kaksi vaahteraa yhteisellä latvuksella valaistaan pimeällä. Oikeanpuoleisen puun kunto näyttää heikentyneen kaivuutöiden vuoksi. Kuvat: Gretel Hemgård 2019.

Uusien istutuksien vaikea alku ja ylläpidon merkitys

Viherrakentamisessa kaikkein tärkeintä on turvata istutuksien kasvuunlähtö ajoittamalla kastelu oikein ja kitkemällä rikkaruohot. Resurssien riittämättömyys viherrakentajan kiireisimpänä aikana tai yllättävät sääolot kostautuvat ja vaativat monien istutuksien uusimisia ja lisätöitä.

Kaupunkilaisten ja koirien liikkuminen herkillä istutusalueilla toivat oma haasteensa. Koska koirat suosivat rohtokatajapensaita, polun viereisiä istutuksia päätettiin vastoinkäymisten jälkeen muuttaa nurmeksi.

Muut muutokset näissä istutuksissa liittyivät kärhöihin (Clematis), jotka valittiin palautettaviksi Auli Hietakangas-Kochin suunnitelmien mukaisina avainlajeina. Peruskorjauksen urakassa istutetut kärhöt olivat kuitenkin jo ensimmäisen kasvukauden jälkeen heikkoja. Hoito ei ollut riittävä ja kesä 2017 oli kuiva. Ymmärsimme, että julkinen puisto on sittenkin liian haastava kärhöjen kasvulle. Tiesimme, että alkuperäisen istutuksen kärhöt oli vaihdettu köynnöshortensiaksi 1970-luvulla. Vuoden 2018 takuutarkastuksen jälkeen sama vaihto kärhöstä köynnöshortensiaksi päätettiin tehdä uudestaan. Hortensia ei ole nopeakasvuinen mutta se on vahva. Muutaman vuoden päästä valkoisena kukkivat köynnöshortensiat ja tummat rohtokatajat tulevat olemaan näyttävä yhdistelmä.

Näkymä pääsisäänkäynniltä kohti Hakaniemen toria. Kuva: Gretel Hemgård 2019.

Tulppaanilajit uusitaan lyhytikäisyytensä takia säännöllisin välein julkisten puistojen istutuksissa. Arvokohteissa tulppaanit tulisi uusia vuosittain. Kunnossapidosta vastaavien tulisi hyödyntää istutussuunnitelman lajikelistaa, jossa värit, koot ja kukinta-ajat ovat harkiten valittuja. Näin vältyttäisiin liiasta runsaudesta ja yleisesti käytetyistä standardimaisista kevätsipulisekoitteista.

Alkuperäiset rohtokatajat ja köynnökset muurin reunalla olivat 1960-luvulla pieniä ja parhaimmillaan 1980-luvulla. Tulevina vuosina kaupunginteatterin pihassa kasvit ja arkkitehtuuri yhdistyvät jälleen alkuperäistä vastaavaksi taiteelliseksi kokonaisuudeksi.

KIRJOITTAJA

Maisema-arkkitehti MARK Gretel Hemgård toimi Helsingin kaupunginteatterin peruskorjauksessa pihan ja puiston entisöinnin suunnittelijana. Hemgård on historiallisten puistojen ja puutarhojen asiantuntija. Hän on suunnitellut lukuisia puistokunnostuksia ja -restaurointeja.

LÄHTEET

Painamattomat lähteet

A-konsultit 2013. *Helsingin kaupunginteatterin peruskorjaus. Hankesuunnitelma, 6.6.2013*. Rakennustapaselostus.

A-Konsultit 2013. *Helsingin kaupunginteatterin peruskorjaus. Hankesuunnitelma*. Liite pihapiirustus.

Lounamaa, Maija 2014. *Helsingin kaupunginteatteri. Ympäristöhistoriallinen selvitys ja suojeluperiaatteet.* Luonnos 23.5.2014. Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto.

LPR-arkkitehdit Oy, Maisemasuunnittelu Hemgård & Insinööritoimisto Pontek Oy 2015. *Helsingin kaupunginteatteri. Peruskorjaus ja laajennus.* Rakennusselostus.

Salonen, Kati & Schalin, Mona 2013. *Helsingin kaupunginteatteri. Rakennushistorian selvitys ja inventointi.* Kati Salonen ja Mona Schalin Arkkitehdit Oy.

Sito Oy 2015. *Tapiolan keskusta-alueen designmanuaali.* Espoon kaupunki.

Internet-lähteet

Helsingin kaupunginmuseo, 2019 https://www.hamhelsinki.fi/sculpture/thalia-ja-pegasos-kari-juva/ haettu 5.11.2019

VIITTEET

[1] Salonen & Schalin, 2013
[2] https://www.hamhelsinki.fi/sculpture/thalia-ja-pegasos-kari-juva/
[3] A-konsultit 2013.
[4] A-konsultit 2013 s. 9.
[5] Lounamaa, 2014.
[6] Asemakaava-arkkitehti Perttu Pulkka 2014.
[7] Palaverissa helmikuussa 2014 olivat edustettuina Kaupunkisuunnitteluvirasto, Kaupunginmuseo, Rakennusvirasto ja suunnittelijat.
[8] Maija Lounamaalta saatu tieto 24.1.2014. Kiveys on esitetty säilytettäväksi ympäristöhistoriallisessa selvityksessä s. 25.
[9] Suomen Mielenterveysseuran muistokivi `Pesäpuu`.
[10] Tapiolan keskusta-alueen designmanuaali s. 9.
[11] Istutussuunnitelma Auli Hietakangas-Koch 15.1.1965.